

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора
Красницького Івана Васильовича
на дисертацію Леки Юлії Вікторівни
«Мотив у кримінальному праві»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Як справедливо зазначає авторка дослідження, увага до вивчення мотиву людської поведінки існує упродовж багатьох століть. Не одне покоління вчених у галузях психології, філософії, соціології намагалися звести поняття «мотив» до єдиного розуміння. Проте, зважаючи та специфіку поняття, його багатогранність та комплексний характер, кожна наука по-своєму підходить до аналізу змісту, сутності та ролі мотиву у формуванні поведінки суб'єкта.

Мотив злочинної поведінки є безумовно однією із ключових ознак, яка підлягає встановленню під час оцінки кримінально-караного діяння.

Передумовою правильного правового застосування (врахування) мотиву під час вирішення конкретних ситуацій є його правильне і повне розуміння. Водночас доводиться констатувати, що основні теоретичні положення з цієї проблематики досі залишаються не до кінця з'ясованими та досить суперечливими. І це стосується навіть визначення поняття мотиву. Ще більш дискусійними є з'ясування його змісту, структури, сенсу та функцій у разі вчинення як усіх кримінальних правопорушень, так і їх окремих груп, а також класифікації мотивів та специфіки їх змісту та проявів. Потребують глибокого вивчення та всебічного дослідження і особливості формування мотиву при вчиненні кримінальних правопорушень, зв'язок мотиву з метою та емоційним станом, відмежування поняття «мотив» від інших суміжних понять тощо.

Правильне розуміння мотиву кримінального правопорушення в теоретичному плані є вкрай необхідним у діяльності насамперед законодавця, а потім уже правоохоронних органів і суду. Особливо важливе це під час визначення, встановлення і врахування мотивів злочину в процесі розслідування та розгляду кримінальних проваджень. Слід констатувати, що у практиці правозастосування виникають складнощі, пов'язані зі встановленням та кримінально-правовою оцінкою мотиву при кваліфікації кримінальних правопорушень та призначенні покарання за їх вчинення.

А тому сучасна наукова розробка цієї проблеми неодмінно слугуватиме на користь кримінально-правовій науці, правотворчій та правозастосовній діяльності, а відтак ефективності протидії злочинності в Україні загалом.

Актуальність теми дослідження підтверджується і тим, що виконана в межах науково-дослідної роботи на тему «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: теоретичні та прикладні проблеми», що розробляється на кафедрі політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Не можна обійти увагою і те, що останнім часом в українській кримінально-правовій науці є недостатньо наукових розробок проблем загальної частини кримінального права, і насамперед тих, які стосуються ознак складу кримінального правопорушення. Попри необхідність ревізії «усталених» (а насправді дискусійних) підходів до розуміння складу кримінального правопорушення, його елементів та їх ознак, учені стараються обходити таку проблематику, адже це питання, де усі правники вважають себе фахівцями, мають власне бачення і, м'яко кажучи, не бачать очевидної потреби «домовлятися» про уніфікацію підходів і знань з урахуванням сучасних реалій.

З огляду на наведене, можна констатувати безумовну актуальність обраної для дослідження теми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з роботою Леки Ю.В. «Мотив у кримінальному праві» дає підстави для висновку, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, можна вважати обґрунтованими. Підставою для цього є:

- загалом вдале визначення мети та завдань дослідження. Результати виконання кожного з таких завдань знайшли відображення у висновках до роботи. Питання, які досліджуються у роботі, аналізуються послідовно та достатньо комплексно;

- використання широкого спектру методів пізнання. Ознайомлення з роботою дозволяє стверджувати, що зазначені авторкою методи дійсно використовувались у роботі комплексно та у взаємозв'язку;

- значна кількість опрацьованих матеріалів, що, безперечно, позитивно вплинуло на отримання цікавих і слушних науково-практичних результатів. Авторка використала 278 джерел, внесених до списку використаних джерел, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження (при цьому використані судові рішення з Єдиного державного реєстру судових рішень не оформлялися як окремі джерела, а відтак реальна кількість використаних джерел є більшою)¹;

- під час проведеного дослідження було використано не лише юридичну літературу, а й цінний емпіричний матеріал, що дозволило дисертанту досягти відповідного ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій (хоча про аналіз більше сотні кримінальних справ авторка зазначає лише у тексті дисертації (с. 131-132), не подаючи відповідних даних у вступі до роботи).

¹ Необхідно відзначити, що з огляду на те, що рецензована робота була завершена та рекомендована до захисту наприкінці 2021 року, опонент не зазначає як недолік те, що у роботі використано значну кількість джерел російських авторів, що на сьогодні є неприйнятним.

Структура дисертації відповідає тим завданням, які поставила перед собою авторка. Дисертантка послідовно виклала матеріал, здебільшого правильно співвідносячи загальні та конкретні питання, сформулювала необхідні наукові дефініції.

Дисертація складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів (перші два – поділені на 7 підрозділів, третій – без поділу на підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок (з анотаціями – 248).

У першому розділі дисертації розглядаються питання становлення та розвитку підходів до розуміння мотиву злочину в історичній ретроспективі, вивчається досвід закріплення цієї ознаки у законодавстві зарубіжних держав та досліджуються питання про поняття, класифікацію та кримінально-правове значення мотиву кримінального правопорушення.

Другий розділ роботи має назву «Мотив як конструктивна ознака складу кримінального правопорушення». У цьому розділі авторка розглядає питання про обґрунтованість визнання мотиву наскрізним кримінально-правовим поняттям, досліджує місце мотиву як самостійної ознаки у структурі суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, аналізує закріплення мотиву кримінального правопорушення в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України та проблеми значення мотивів кримінальних правопорушень для їх кваліфікації.

У третьому розділі «Вплив мотиву кримінального правопорушення на призначення покарання» авторка доволі детально проаналізувала значення мотиву для встановлення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного, врахування як обставини, що пом'якшує та (чи) обтяжує покарання та вирішення інших питань застосування кримінальної відповідальності та покарання.

Зміст розділів та підрозділів відповідають їхнім назвам.

За результатами дисертації сформульовано відповідні висновки та запропоновано внесення змін до КК України та інших нормативних актів.

Загалом позиції авторки дисертації є логічними, послідовними та переконливими.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, одержані Лекою Ю.В. під час підготовки дисертації «Мотив у кримінальному праві» є такими, що містять наукову новизну.

З-поміж наукових позицій, які виносяться дисертанткою на захист, варто виокремити: авторське визначення поняття мотиву кримінального правопорушення; авторську класифікацію мотивів кримінальних правопорушень; удосконалення наукових підходів до трактування корисливого, хуліганського, особистого мотиву, мотиву расової, національної, релігійної ворожнечі, понять «особистий інтерес» та «особиста заінтересованість» у контексті їх закріплення в Особливій частині КК України; розвиток наукових позицій щодо трактування мотиву ревнощів, помсти, заздрощів, які мають вплив на формування умислу на вчинення кримінального правопорушення;

поглиблення наукових знань щодо визначення впливу мотиву кримінального правопорушення на призначення покарання, зокрема як обставини, що впливає на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризує особу винного, пом'якшує або обтяжує покарання тощо.

Визнаючи новизну відповідних положень необхідно зазначити, що їх зміст та виклад, як і будь-яких нових наукових положень, не може бути сприйнято безапеляційно. Очевидно, що вони можуть бути предметом подальшої дискусії, можуть розвиватися і вдосконалюватися.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих авторкою. Основні наукові результати дисертації відображено у восьми публікаціях, з яких: три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, чотири – тези доповідей, виданих за результатами проведення науково-практичних заходів. Публікації дисертанта у фахових виданнях є одноосібними.

Часові межі наукових публікацій: 2018-2021 роки. Праці дисертантки включені у список використаних джерел до дисертації.

Перелік наукових праць здобувачки й аналіз їхнього змісту засвідчують, що основні результати дисертаційного дослідження відображено в опублікованих працях дисертантки, а також їх апробовано на науково-практичних заходах.

Мова та стиль дисертації. Відповідність спеціальності. Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації загалом відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також визначається послідовністю, системністю, обґрунтованістю.

Зміст та результати роботи повною мірою відповідають спеціальності 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Слід погодитися з дисертанткою, що викладені в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблематики мотиву у кримінальному праві;
- у правотворчості – у процесі удосконалення чинного законодавства;
- у навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінальне право України», «Кримінальне виконавче право України», «Юридична психологія», а також спецкурсів кримінально-правового циклу.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення.

Попри загальну позитивну оцінку рецензованої роботи Леки Ю.В. «Мотив у кримінальному праві», необхідно вказати, що вона, як і усі інші роботи, не позбавлена певних недоліків, містить підстави для висловлення застережень і зауважень, окремі позиції вимагають уточнення, є спірними чи потребують додаткових аргументів під час захисту. Найістотнішими з них є такі:

- 1) попри, загалом, логічну побудову дисертації, є окремі застереження щодо її структури. Так, у підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток мотиву на

доктринальному рівні кримінально-правової політики», основний акцент зроблено та історичному розвитку підходів до розуміння мотиву злочину. Водночас, як видається, авторці слід було більш чітко виокремити питання щодо розуміння сутності та кримінально-правового значення мотиву кримінального правопорушення, які у сучасній українській кримінально-правовій науці мають: а) одностайне вирішення; б) вирішення яких є дискусійним; в) які не отримали належної уваги з боку науковців. Окрім цього, потребує додаткового пояснення доцільність розгляду питання про поняття мотиву кримінального правопорушення у двох підрозділах, а саме у «1.3 Поняття, класифікація та кримінально-правове значення мотиву кримінального правопорушення» та «2.1 Мотив як наскрізне кримінально-правове поняття». І наостанок, не можна визнати вдалим формулювання назви підрозділу «2.4 Проблеми кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень», адже мотив кваліфікації не підлягає, а у підрозділі йдеться про значення мотиву для кваліфікації кримінальних правопорушень;

2) очевидно, що центральним досягненням, яке авторка виносить на захист, є запропоноване нею розуміння мотиву як «усвідомленої внутрішньої спонуки, що формує безпосереднє психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння та наслідків». Враховуючи, що «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» – це «вина», то у спрощеному вигляді авторське визначення мотиву зводиться до того, що мотив це «усвідомлена внутрішня спонuka, що формує вину». Тому із запропонованої авторської дефініції мотиву незрозумілим є *механізм* «формування усвідомленою внутрішньою спонukою безпосереднього психічного ставлення» особи до вчинюваного нею діяння, а тим більше наслідків. Усвідомлення і бажання настання конкретного наслідку швидше буде охоплюватися такою ознакою, як мета. Дисертантка з цього приводу пише: «оскільки результат діяння пов'язаний з метою, а не мотивом, вважаємо за доцільне відносити вказівку на особисті інтереси та іншу особисту заінтересованість до мети, а не до мотиву» (с. 113 дис.), а у висновках до роботи зазначає, що: «у необережних кримінальних правопорушеннях мотив зосереджується лише на діянні» (с. 199 дис.);

3) варто відзначити і необхідність додаткової, більш переконливої аргументації авторської позиції «щодо відсутності безмотивних кримінальних правопорушень» та того, «що саме мотив призводить до формування в особи конкретного виду умисної чи необережної форми вини у відповідному діянні (діяннях)». Як відомо, законодавець при визначенні видів необережності акцентує на ставленні особи лише до наслідків, і залежно від такого ставлення вирізняються два види необережності: кримінально протиправна самовпевненість та кримінально протиправна недбалість. Водночас сама дисертантка стверджує, що «необережні правопорушення також є вмотивованими, проте мотиви такої поведінки мають здебільшого кримінологічне значення та допомагають встановити причини та умови, які сприяють вчиненню правопорушення при визначенні конкретного виду та міри

покарання. Мотив необережних кримінальних правопорушень ніколи не розповсюджується на суспільно-небезпечні наслідки, оскільки вони не виступають засобом задоволення потреб, які є основою такої поведінки» (с. 133 дис.). Постає логічне питання: як з допомогою мотиву розмежувати види необережності?

4) попри намагання дисертантки розглянути відповідні питання у роботі, хотілося б почути більш чітку позицію щодо розмежування мотиву та суміжних кримінально-правових понять: а) причини та (чи) потреби, що обумовила вчинення злочину (крадіжка продуктів харчування за відсутності засобів для їх придбання породжує корисливий мотив чи мотив уникнути голодування? Якщо два мотиви – то який з них слід вважати провідним (визначальним)?); б) емоційного стану (страх, розгубленість тощо – це мотиви чи емоційний стан особи?) тощо;

5) під час розгляду проблематики значення мотиву для призначення покарання авторка доволі детально проаналізувала значення мотиву для встановлення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та врахування як обставини, що пом'якшує та (чи) обтяжують покарання. Проте хотілося б почути позицію дисертантки щодо допустимості кількаразового врахування мотиву кримінального правопорушення. Йдеться, наприклад, про випадок, коли кримінальне правопорушення вчинено з мотиву расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату. Чи допустимо врахувати це і як обставину, що впливає на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, і при оцінці особи винного та як обставину, що обтяжує покарання? І друге – якщо відповідний мотив передбачено як конститутивну ознаку основного чи кваліфікованого складу кримінального правопорушення, чи може бути він ще раз врахований при оцінці ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і при оцінці особи винного? Чи не буде у такому випадку порушення принципу недопустимості подвійного інкримінування?

6) потребують уточнення позиції дисертантки щодо розуміння окремих мотивів. Так, на с. 11 дисертації авторка пише: «Не можемо погодитись з думкою авторів щодо віднесення корисливого мотиву до числа особистих. Законодавець чітко розмежовує поняття корисливого мотиву та інших особистих мотивів, не ставлячи між ними знак дорівнює». Але слово «інший» у нормативній конструкції ст. 148 КК «Підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів» дає підстави для протилежного висновку – корисливий мотив є одним з видів особистих мотивів (складно заперечувати, що у словосполученні «синій або інші кольори» синій не є кольором). Окрім цього, мотив «помсти», яку авторка трактує як «усвідомлену внутрішню спонуку, що полягає у заподіянні шкоди потерпілому як відплату за заподіяну образу у минулому». Варто переосмислити, чи не можна вважати помстою також відплату за «уявну образу» – за чийсь правомірні дії (переміг у конкурсі), за належне виконання обов'язків (повідомив про порушення з боку винного), відмову у проханні (відмова одружитися) тощо.

Зазначені зауваження однак не заперечують загальної позитивної оцінки роботи, мають в основному рекомендаційний характер, можуть слугувати предметом наукової дискусії під час захисту представленої дисертаційної роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому. Дисертаційна робота Леки Ю.В. «Мотив у кримінальному праві» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що висвітлює актуальність, містить науково обґрунтовані результати дослідження, які спрямовані на розв'язання наукових завдань, що мають істотне значення і для кримінально-правової науки України, і для правозастосування.

Тема роботи, об'єкт та предмет дослідження, її зміст, а також положення та висновки відповідають спеціальності 081- Право.

Порушень академічної доброчесності у роботі не виявлено.

Рецензована дисертація відповідає вимогам, сформульованим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), п.п. 10, 11 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Лека Юлія Вікторівна при успішному захисті заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право.

Офіційний опонент:

Директор Інституту права

Львівського державного університету
внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

І.В. КРАСНИЦЬКИЙ

02.08.2022

Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника
Вх. № 03.04-30/16
від 11.08.2022